

Historisk Essay

Historie og Økologi

Af Peter Christensen

Faghistorien har efterhånden fået tradition for at låne modeller og begreber fra andre akademiske discipliner. Først fra økonomi, siden fra sociologi og antropologi, og nu er turen kommet til økologi. Er denne praksis udtryk for faghistoriens åbenhed over for nye tema'er og problematiseringer? Dens erkendelse af, at tværfaglighed er en forudsætning for helhedsforståelse? Eller er forklaringen mere negativ? Afspejler den til tider hektiske botanisering rundt omkring i andre fag faghistorikerens mangel på egne teoretiske holdepunkter? Har de behov for at finde en eller anden overordnet ramme for de specialiserede detailstudier, der udgør størstedelen af deres forskningspraksis?

Begge synspunkter lader sig forsvare. Netop inspiration fra antropologi fik i 1960'erne og 70'erne nogle historikere til at definere nye forskningsfelter, se nye sammenhænge og i det hele taget arbejde mere komparativt. På den anden side har faghistorien også en kolossal inertie. Hvor mange faghistorikere gør sig nogen sinde anstrengelser for at se faget – og deres egen rolle – som noget der hele tiden forandrer og udvikler sig? Faget historie har et stort potentiale for erkendelsesfremskridt, i det mindste i den vestlige verden, hvor der er behov for at få brudt den intellektuelle hegemoni som økonomien alt for længe har udøvet. Men hvis de professionelle tidsskrifter er en repræsentativ målestok, skal man ikke vente sig for meget. Hovedparten af faghistorien kendetegnes tilsyneladende stadig af en forskningspraksis, der er både konventionel i sit anlæg og stærkt specialiseret. Set udefra forekommer den lukket og temmelig uvedkommen. Den måde, hvorpå faget som helhed prioriterer ressourcer og arbejdsopgaver, burde give legitimeringsproblemer. Hvad skal vi med mere detailviden, flere data om alt muligt? Hvem – bortset fra andre historikere – gider egentlig læse faghistoriske tidsskrifter? Hvad skal vi med faghistorie overhovedet? For 25 år siden beklagede den britiske historiker J. H. Plumb, at »the historical landscape is blurred by the ceaseless activity of its millions of professional ants,« og specialiseringen er jo ikke blevet mindre siden. Faghistoriens overordnede mål, dens eksistensberettigelse, er

at forklare, hvorfor verden ser ud som den gør. I forhold hertil synes meget historisk forskning irrelevant. Ikke bare fordi den er specialiseret og detaljeret. En vis specialisering er en nødvendighed, det historiske forskningsfelts størrelse taget i betragtning. Det gør dog ikke detaljestudiet til en slags grundforskning, som per definition er finere end syntesen. Tværtimod. Syntesen er det afgørende. Minutiøs afsøgning af mindre kildegrupper med henblik på at producere data er kun interessant, hvis arbejdet er styret af et relevant spørgsmål. Problemet er, at detailforskningen har for små ambitioner og for sjældent forholder sig til de store spørgsmål. Den producerer bare mere viden i stedet for *ny* viden, og for få historikere benytter deres specialviden som afsæt til syntese og til at give deres bud på de lange linier. De fleste er, stadig med Plumb's uvenlige ord, »secure in the cultivation of their minute gardens.«

Nu er det jo let at tegne karikaturer af faget, men vanskeligere at være konstruktiv. Hvad er det for nogle spørgsmål, faghistorien skal definere sine tema'er og problemstillinger til? Kan der overhovedet opnås en konsensus om dem? Og hvordan skal de i givet fald prioriteres?

Til en begyndelse vil det kræve en debat af hele fagets politiske og danselsesmæssige funktioner. Blot at køre videre med traditionelle, faginterne problemstillinger er i hvert fald ikke nok til at give faghistorien den centrale plads i bevidsthedsdannelsen, den burde indtage. Det er heller ikke gjort med at udvide emnefeltet i alle mulige retninger (selv om det er en god ting). Faghistorien må forholde sig systematisk til de nye erfaringer, samtiden gør, hvis den overhovedet skal kommunikere med andre end sig selv.

Én ting er dog klar: faghistorien må blive mere global i sit anlæg. Verden opleves nu i højere grad end tidligere som sammenhængende, som en enhed. Underudviklingen, det voksende skel mellem rige og fattige lande, forureningen, opbruget af ressourcer m.v. er problemer, der berører os alle. Følgelig må det være faghistoriens opgave at forklare de historiske processer, der har frembragt disse tilstande.

Netop miljøforandringerne, under ét kaldet den globale »miljøkrise,« er et godt eksempel på, hvordan vores oplevelse af verden, og af hvad der er vigtigt, hele tiden forandrer sig. Forringelsen af det globale fysiske miljø er ikke begyndt efter 2. Verdenskrig, sådan som f.eks. Brundtland Kommissionens rapport vil have os til at tro. Mennesket har i årtusinder omformet og manipuleret verden, ofte (men dog langt fra altid) med katastrofale konsekvenser. Det nye er bevidstheden herom.

Den nye bevidsthed er resultat af komplekse processer. Den er blevet hjulpet godt på vej af den radioaktive forurening af atmosfæren p.g.a. af

atomprøvesprængningerne i 1950'erne og 60'erne, den generelle forgiftning af alt levende med DDT og andre pesticider, den galoperende stigning i forbruget af energi (og udsigten til energi-krise), de ødelæggende olieudslip o.s.v. De synlige følger af industriel produktion har med al ønskelig tydelighed vist, at verden, *hele* verden, fra stratosfærens yderste lag til bunden af Marianergraven – udgør ét sammenhængende system, og at menneskets aktivitet er godt på vej til at gøre den uegnet til beboelse. Men at vi er bekymrede for miljøets tilstand, hænger også sammen med ændringer i fritidsvaner og forbrugsmønstre. Andre faktorer har uden tvivl også medvirket. Pointen er kort sagt, at vi nu tillægger Naturen større værdi end tidligere.

Faghistorikere er, i modsætning til f.eks. økonomer, trods alt ikke så indskrænkede, at de tror, at mennesket eksisterer uafhængigt af den øvrige biosfære. Faget har en tradition for at medtænke geografiske og klimatiske forhold i analysen. Men Naturen er i regelen blevet opfattet blot som et ressourcelager eller et sæt forhindringer, der skal overvindes for at udvikling kan finde sted. Den er kort sagt noget, der kan beskrives i et indledningskapitel og derefter betragtes som en konstant. At erkende den stadige vekselvirkning mellem menneske og Natur som et dynamisk, forandringskabende felt er noget, som kun få historikere har haft blik for. Nogle af de franske historikere omkring tidsskriftet *Annales* – frem for alle Fernand Braudel (ham med Middelhavet på Filip IIs tid) – nævnes nu som proto-miljøhistorikere, fordi de har beskæftiget sig med den fysiske verden, som en foranderlig størrelse, og som noget der betyder noget for den historiske kontekst. Men det miljømæssige aspekt var ikke rigtig integreret i deres øvrige analyse. Ellers blev de mest interessante forsøg på at tænke historisk udvikling i miljømæssigt perspektiv gjort af folk uden for faget (f.eks. Wittfogel, Lattimore, Hyams), eller af universalhistorikere som Toynbee, hvis faginterne ry mildest talt var blakket. I det store hele var miljøproblemer og miljøudvikling ikke noget, der påvirkede fagets *mainstream*.

Interessen for det fysiske miljøes historiske forandringer og disse forandrings sammenhæng med den menneskelige historie kom først for alvor i løbet af 1960'erne. Den var selvfølgelig ikke udsprunget af faginterne diskussioner, men af påvirkningen udefra, fra den stadigt mere udbredte opfattelse af, at vi har bevæget os ind i en global miljøkrise. Med Stockholm-konferencen i 1972 kom miljøet endda på FNs officielle dagsorden til verdens frelse. For de engagerede historikere var problemet imidlertid, at miljøforhold, menneskets omgang med den fysiske verden, befandt sig på den forkerte side af det traditionelle skel i europæisk videnskab mellem

naturvidenskab og *kultur/samfundsvidenskab*. Emnet var altså vanskeligt at få tag på begrebsmæssigt og teoretisk. Her var det så, at økologi kom ind i billedet.

Økologi er en særlig disciplin inden for biologien, der studerer forholdet mellem organismer og deres fysiske og biologiske omgivelser. At dens begreber og modeller måske også kunne anvendes til ny perspektivering af menneskelige samfund, blev erkendt inden for antropologi allerede i 1930'erne, men ellers førte økologien en stille tilværelse rundt om på universiteterne. I slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne fik den så sit gennembrud, da de spirende miljøbevægelser begyndte at gøre brug af dens begrebsverden for at advare om den trussel, industrisamfundets udvikling udgjorde mod biosfæren. Mange økologer gik selv ind i bevægelsen og betegnede med stolthed deres fag som »the subversive science«. I en situation hvor andre videnskaber (ikke mindst økonomi og samfundsvidenskab) intellektuelt stod med bukserne om hælene, uvidende eller ligeglade med menneskets ultimative afhængighed af biosfærens tilstand, fremstod økologien som den holistiske videnskab, der kunne genskabe sansen for helheder og overvinde den rodfæstede opfatelse af Natur og Kultur som to adskilte, væsensforskellige størrelser. Forståeligt nok syntes engagerede forskere fra andre videnskaber, at det var en god idé at overtage begreber som øko-system, habitat, niche o.s.v. Tillokkende virkede også økologiens traditionelle vægtning af stabilitet (*steady-state*) og gradualisme. Den postulerede gradvise succession henimod en *steady-state* tilstand udtrykte, at Naturen besad en basal orden eller balance, og det var en god ting, som mennesket i grådighed eller uforstand var i færd med at ødelægge. Naturens orden var en overmenneskelig idealtilstand, som kunne danne udgangspunkt både for at måle fysisk forandring og for at vurdere godt og ondt. Økologien tilbød m.a.o. modellerne og begreberne til at udtrykke ikke alene hvordan tingene var, men også hvordan de burde være.

Troede man. For netop som økologien vandt almindelig anerkendelse og blev populariseret, begyndte det biologiske og geologiske verdensbilledet at blive kraftigt revideret, f.eks. med pladeteknikken, hvis hovedpointer er, at tilstandene på jorden slet ikke er stabile, men konstant i forandring. Forstyrrelser, katastrofer og voldsomme omvæltninger kendetegnede jordens og livets historie snarere end *steady-state*, balance og harmonisk gradualisme. Nu antager man, f.eks., at allerede før menneskets indgriben levede ingen skovtræer i Nordamerika hele deres potentielle levetid. De blev simpelthen dræbt forinden af brande, storme, frost etc. Tilfældige ødelæggelser forekommer alt for hyppigt til at de bare kan afvises

som tilfældige afvigelser for *steady state*-normen. For historikere er konsekvensen, at vi ikke uden videre kan gå ud fra, at forholdene i fortiden svarer til dem, vi kender idag. De konventionelle, populariserede økologiske modeller skal man derfor omgås med varsomhed. Det ændrer ikke ved den vigtige erkendelse, at menneskets historie skal ses i en bred, miljømæssig kontekst. Men samtidig skal miljø og Natur også anskues som historiske fænomener, konkrete i tid og rum og i konstant forandring. Den »store« historie kan ikke længere defineres snævert som samfundshistorie. Nu er det biosfærehistorie, det handler om.

Herhjemme er »øko-historie« eller »miljø-historie« kun i sin vorden, selv om der allerede for 10 år siden blev gjort flere forsøg på at rejse debat om den. Men internationalt begyndte den allerede at udskille sig som en særlig disciplin for næsten 25 år siden, tidligst og stærkest i USA. At det var her, det skete, er ikke så mærkeligt. Mens det europæiske kulturlandskab var vokset frem over årtusinder, havde amerikanerne set ødelæggelsen af en (tilsyneladende) uberørt Natur ske i løbet af et par generationer. Efter sigende bærer alle amerikanere derfor inderst i deres hjerte på en skyldfølelse over ødelæggelsen af landet. I hvert fald var der i 1976 så mange faghistorikere, der arbejdede med miljørelaterede problemer, at de kunne danne deres egen organisation, the American Society of Environmental History.

Det er ganske interessant at se den kritik, som denne nye øko-historie er blevet mødt med. Man har f.eks. peget på, at kildematerialet er for dårligt, for ujævnt spredt i tid og rum til at der kan siges noget om fortidens miljøproblemer. Men det med de utilstrækkelige kilder gælder faktisk for alle problemstillinger før 1900. Under alle omstændigheder styres forskningen ideelt set af, hvad der er relevant, ikke af kildematerialets karakter.

En anden ting, som har vakt bekymring, er, om øko-historie nu også kunne være objektiv. De historikere, der tager miljørelaterede emner op, er nok også »grønne« og bare ude på at fordømme og give kapitalismen skylden for alle fortrædelighederne. I USA er nogle af de toneangivende økohistorikere rent faktisk motiveret af anti-kapitalistisk populisme og kampen for at bevare det amerikanske familjebrug, og det, antager man, skulle forhindre dem i at se sagen fra begge sider. *Environmental history* er jo generelt negativ over for industrialiseret landbrug og de store industrivirksomheder. Selvfølgelig er det noget pjat. Engagement forhindrer ikke, at man overholder fagets arbejdsmetoder. Miljøhistorie behøver ikke at være mindre objektiv end al anden historie. Slet ikke i en dansk sammenhæng, hvor faghistorikerne normalt ikke generer sig for at arbejde på interesseorganisationernes præmisser.

Miljøbevidsthed er ikke et handicap, men tværtimod en styrke. Netop mangelen på standpunkter er med til at trivialisere faghistorien. Hvem gider læse en uengageret historiker? Vi har brug for en forskning, der bæres af, at historikerne har noget på hjerte om de problemer, der vedkommer os alle sammen.

Økologien er også blevet kritiseret for at gøre historien upersonlig ved at nedvurdere individet og viljen. Det kan der være noget om. Miljøperspektivet og en konsekvent brug af økologiske modeller indebærer en klar risiko for reduktionisme og biologisk determinisme: i sidste instans kan den spontane befolkningstilvækst og ressourcemangelen forklare alt, hvad der er sket. I et opgør med den slags kras materialisme blev kultur og bevidsthed i 1970'erne og 80'erne defineret som overordnede faghistoriske forskningsfelter, men nu kommer miljøhistorikerne og siger, at »ecological history must always begin with hunger and food, with filling people's bellies.« Men hvad folk vælger at betragte som føde er kulturelt bestemt, så miljøperspektivet fører ikke nødvendigvis hjem til de klodsede basisoverbygningsmodeller. Miljøperspektivet tilbyder ikke en ny *prime mover*.

I mine øjne er det største problem imidlertid, at miljøperspektiv og brugen af alle mulige økologiske begreber og modeller ikke i sig selv garanterer helhedsforståelsen og det store overblik. I USA er der en tydelig tendens til, at øko- eller miljø-historie bliver et specialiseret felt: først og fremmest forurenings- og rovdriftshistorie, men også sygdomshistorie m.v. Det er vigtige emner, der bliver taget op, men med en tematisk indsnævring, der ikke principielt adskiller sig fra den måde, som der arbejdes på inden for utallige andre, nye historiske forskningsfelter, der er dukket op i de senere årtier.

Værre er det, når øko-betegnelsen tages forfængeligt til at legitimere irrelevant forskning. Faghistorikere er dygtige til at omdanne nye forskningsfelter til nicher, hvor de uforstyrret kan sidde og lave det samme, som de altid har gjort. I stedet for udenrigsministerielle arklivpakker tager de bare nogle fra miljøministeriet, og så er det ellers *same procedure as last year*. Der skal heller ikke megen fantasi til at forestille sig dybdeberende afhandlinger om udvalgte kvindeskikkelser i fredningsbevægelserne – før 1916. Selv økohistorie kan hurtigt blive trivialisert.

Faren er altså, at øko-historie bare bliver et nyt, super specialiseret og esoterisk forskningsfelt. Stigende specialisering plager alle videnskaber, ikke kun faghistorien. Alle større akademiske discipliner er i færd med at blive brudt op i nye, specialiserede underdiscipliner, som hver især opbygger deres egne fonde af foretrukne data, metoder, problemstillinger o.s.v.

Selv beslægtede discipliner får stadig sværere ved at kommunikere indbyrdes. Økologien præsenterede ganske vist sig selv i 1960'erne som den holistiske, integrative videnskab, der kunne bringe det hele sammen. Men også den er forlængst splittet op i specialdiscipliner.

Det kan godt være, at data-mængden og den stadige vækst i forskningsfelter gør specialisering uundgåelig. Tværfaglig analyse og integration af viden hæmmes imidlertid af de enorme mængder af detailldata. Måske har vi forlængst fået mere viden, end vi er i stand til at håndtere. Og i vurdering, udvælgelse og indsamling af data er det begrænset, hvor meget hjælp, der kan hentes hos computerne. Men hvis den seriøse faghistorie opgiver at arbejde med synteser og de lange linier, så vil andre gøre det, og det bliver måske ikke på et kvalificeret grundlag.

Samspillet mellem menneske og den øvrige biosfære er formentlig den mest overordnede problemstilling, vi kan formulere. Her *må* faghistorien kunne præstere analyser og svar. Som den eneste ægte holistiske og integrative videnskab har den et stort ansvar i forhold til bevidsthedsdannelsen. Der er bare ingen enkel opskrift på, hvordan det skal gøres. Der er ingen hurtige modeller at låne eller hugge fra andre videnskaber. Økologi tilbyder i hvert fald ingen nemme genveje til de store sammenhænge. Vi kan betragte miljøperspektivet som et heuristisk redskab, en påmindelse om, hvad der som minimum skal indgå i analysen af den »store historie,« men faghistorien må selv skabe de begreber og modeller, der skal redde den fra trivialisering og, i sidste instans, en langsom død i ubemærkethed.